

Několik poznámek k článku J. Tomina „Metafyzika a kritická filosofie“

Ladislav Hejdánek

◆ polemika | poznámky, česky, vznik: 26. 2. 1967

◆ polemics | notes, Czech, origin: 26. 2. 1967

Několik poznámek k článku J. Tomina „Metafyzika a kritická filosofie“ (33 str., 1967). [1967]

1.

Ad str. 1, zvl. 2. odst. – To je velký problém, který je tu jen povrchně (a soudím, že mylně) traktován. Snažit se dnes o to, o co se snažil Marx v 19. století: to je buď anachronismus, jestliže to chápeme doslova, anebo je míněn pravý opak toho, co se říká. Dělat to, co dělal jindy někdo jiný, znamená buď nepřihlížet k rozdílnosti situací, anebo dělat něco jiného. „Tíživého problému“ se nemůžeme „zbavit“ takto verbálně. Ale takto verbálně. Ale také Tominův další krok je silně zatížen. „Poznat společenskou skutečnost v její dynamice“ – co se rozumí tou dynamikou? Jsou zmíněny „možnosti“ („reálné možnosti“); jak souvisí dynamika s možnostmi? Podle následující formulace se zdá, že možnosti jsou „rozevírány“ „dosavadními průběhy dějin“; protože však Tomin předpokládá, že je třeba „zaměřit teorii i praxi směrem k optimu“ těchto dosavadními dějinami otvíraných možností, vzniká hned několik otázek. Ačkoliv Tomin mluví o průbězích dějin v plurálu, nemůže být pochyb o tom, že dějinný průběh existuje reálně pouze v singuláru. Dějiny se odehrály tak, jak se odehrály; z eventuální mnohosti tehdejších možností se realizovala jen jedna jediná. Je-li řeč o „průbězích“, pak má Tomin na mysli asi rozmanité okrsky dějinného procesu v jejich (relativní) samostatnosti (která by ovšem musela být zvláštním předmětem zkoumání). První otázkou tedy je, jak může singulární „dosavadní“, tedy daný průběh „rozevírat“ více možností než pouze jednu. Na kterém místě se dějinný průběh sám v sobě a ze sebe vidličnatě dělí? Jaký je mechanismus tohoto zmnožování? A druhá otázka: jak může člověk volit mezi více možnostmi a zasáhnout ve prospěch té optimální? A hned třetí otázka: co je kritériem této optimálnosti? Vzhledem k čemu nebo komu je jedna z možností optimální? A vedle toho ještě celá řada otázek dalších: je oněch „rozevřených“ možností počet malý či velký, konečný či nekonečný? Jsou tyto možnosti tedy dán, předloženy před člověka, který z nich v nejlepším případě může rozumně vybrat, ale ve své existenci nejsou na člověku vůbec závislé? Kdyby totiž závislé byly, vzniká otázka, jak rozumět „dosavadnímu průběhu dějin“; je to jednou provždy hotová událost, která se odehrála až do konce? (Tj. do tohoto přítomného okamžiku?) Nemá-li takový charakter, je v dalším průběhu dějin ještě dotvářena a přetvářena. Determinuje-li „dosavadní průběh dějin“ i svůj průběh následující, není tu žádná četnost možností, o které byla řeč; nedeterminuje-li jej, pak je nutno najít jiné movens. Ale jaké, nemá-li být součástí „dosavadního průběhu“? Kde se bere toto nové movens? V jakém smyslu je člověk součástí „dosavadního průběhu dějin“ a v jakém se mu vymyká? Co obývá člověk, nemá-li být uzamčen do „dosavadního průběhu dějin“?

Abych příliš nepředbíhal a neutíkal kupředu: zajisté má slovo „revize“ konotace, které činí srozumitelným, proč se mu marxista brání. Nicméně nejde přece jen o to, být – si licet magna componere parvis – novým Marxem dnes, ale také o to, jaký vlastně byl ten

skutečný Marx minulého století. Je tento minulý Marx čímsi jednou provždy daným, hotovým, anebo se také vymyká oné uzamčenosti do „dosavadního průběhu dějin“? Dnešní marxista nezbytně musí také vydat počet z toho, jak skutečnému Marxovi rozumí. To ovšem nelze metodicky provést tak, že se snad ponoří do 19. století. Dnešní marxista musí Marxovi rozumět nově z nové situace, z dneška. V tom smyslu říci, že „Marxův Kapitál je dílem postihujícím skutečnost 19. století“ je velmi problematické a přinejmenším dvojsmyslné. Přísně vzato to znamená, že Marx by byl mrtvou veličinou – nebyl-li by ničím jiným, ničím víc. Jestliže však je Marx dodnes živým myslitelem, je třeba právě dnešní pochopení Marxe postavit proti pochopení minulých generací resp. vůbec proti pochopení zastaralému, dnes neudržitelnému. Nejde snad o to, co „zůstává z marxismu pevného“, ale co zůstává živé. – Tím chci říci, že uvedení do problému metafyziky a metafyzičnosti není nejšťastnější, ano, chybí mu docela potřebný odstup od metafyziky, stává se vlastně uvedením do metafyziky. Pak ovšem ono pochybování, o němž je řeč na dalších stránkách, těžko poskytuje vhodné východisko k překonání „dosavadního poznání“, k tzv. „problematizaci již poznatého“ v té rovině, na níž lze mluvit o metafysice a metafysickém způsobu myšlení.

2.

Ad str. 17. Určení koncepce jako marxistické na základě toho, zda se přiznává k určitým předpokladům. Považuji to za naprosto pochybné. Filosofie není geometrie. Jakmile filosofie postihne přesně nějaký svůj předpoklad, je tím co ipso vyvázána, uvolněna ze slepého zakotvení v tomto předpokladu; současně už je – rovněž eo ipso – zakotvena v jiných předpokladech, dosud pochopitelně neurčených a neformulovaných. Dedukce, vyvozování závěrů z přijatých a vědomě zastávaných předpokladů je konec filosofie; filosofie, provozovaná „modo geometrico“, je nonsens. Křesťanství má bohaté – a velmi špatné – zkušenosti s vymáháním souhlasu s některými svými zformulovanými „předpoklady“, tj. dogmaty. Mám soukromě za to, že integrita marxismu musí být zajištěna jinde a jinak než v „přiznávání k určitým předpokladům“. Mám za to, že je možno být marxistou (právě tak jako i křesťanem), aniž by bylo nutno „uznávat“ jakékoli předpoklady, tj. přesněji řečeno z různých předpokladů. Formulovaný „předpoklad“, který je nutno uznávat, je pouhým šiboletem sektářského dogmatismu. V marxismu stejně tak jako v křesťanství.

3.

Výklad Descartovy a Husserlovy myšlenky nebudu posuzovat; najdou se zajisté povolanejší. Zaráží mne však dosti vágní a formální aplikace pojmu epoché na vztah k metafyzice jako takové. Ad str. 20–21. Je vůbec možno a filosoficky přípustno „aplikovat epoché vůči řadě významných tradic evropského myšlení“? Jejich intence zajisté „leží před filosofickým zkoumáním, aniž by se stávaly našimi intencemi“; ale máme přece také nějaké své intence! Ne-li, nikdy nebudeme schopni posoudit intence jiné. Abych nazřel správnost určitého soudu, musel jsem někdy soudit ve stejné věci nesprávně, tj.

musel jsem na samotné otázce být zainteresován. Jinak se minu se samotnou správností. Ale zejména mi jde nyní o něco jiného. Metodologické „zdržení se konečného metafyzického soudu vůči možným pokusům o metafyziku a zároveň zdržení se vlastního úsilí o vybudování metafyziky“ je programem dosti pochybným v dějinné chvíli, kdy se reálně odehrává velký evropský pokus o „překonání metafyziky“, kdy je metafyzika odhalována ve svých předpokladech. Mám dojem, že tato metodická epoché je pouhým stydlivým neutralismem, málo sympatickým.

4.

Za základní chybu studie považuji především okolnost, že vůbec není vyjasněno, co se míní metafyzikou. Za těchto okolností vůbec nelze mluvit o nějaké „epoché“, není-li vyjasněno, vůči čemu. Podrobnějším zkoumáním by se ukázalo, že metafyzika nespočívá v několika předpokladech, v nichž by bylo další poznání zakotveno, ale je dějinnou situací myšlení: situací současnou (přítomnou) nebo odbytou (minulou). Metafyzika také není poznání ustrnulé, zkamenělé podoby. Nemyslím, že by bylo možno se metafyzice nějak vyhnout; buď myslíme metafyzicky nebo nemetafyzicky (tedy protimetafyzicky). Kritická filosofie není ta, která se zdrží úsudků, ale která je schopna vyjevit krizi metafyziky. Epoché, jak ji Tomin chápe, je něco na způsob myšlení na dluh; jde však o to, o jaký dluh jde, jaké je povahy. Je možno myslet na metafyzický dluh, ale také na dluh nové filosofie nemetafyzické. Soudím, že tertium non datur.

5.

Ad str. 15. Chtěl bych se dovolat formulace, v níž se mluví o tom, jak „zápolení o každý další krok vrhá nové světlo na celou již prošlou cestu, odhaluje v ní nové dimenze a nové potence“. To vede skutečně k úkolu „najít a vždy znovu nacházet své metafyzicky nezajistitelné místo v rámci ontotvorného procesu“. Je-li toto Tominovým programem, pak se mi zdá, že celá práce byla napsána chybně a zbytečně; její struktura, rozumím-li dobře, je nesena docela jiným směrem – a unáší tímto směrem i – možná nic netušícího – Tomina.

6.

Je velmi dobře možné, že se mýlím a že jsem neporozuměl dobře. To je možno napravit ústním vysvětlením. Nicméně nečetl jsem tak nepozorně, aby z toho nevysvitla potřeba „revidovat“ a znovu zkontrolovat postup práce, promyslet a znovu zformulovat alespoň ústřední pasáže.